УДК 343.131

РОЗУМНІ СТРОКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Олександр БОЙКО,
суддя Голосіївського районного суду міста Києва

Проаналізовано положення кримінального процесуального законодавства та прецедентної практики Європейського суду з прав людини щодо правил обчислення та визначення критеріїв розумності строків, як гарантії досягнення завдань кримінального провадження.

Встановлено, що обґрунтованість тривалості провадження має оцінюватися з урахуванням конкретних обставин справи та напрацьованих практикою таких критеріїв: складність справи, поведінка заявника та компетентних органів, важливість справи для заявника. Строк обраховується з часу, коли особа набуває статусу підозрюваного, чи з моменту вчинення інших дій, які спричиняють істотний вплив на становище підозрюваного. Моментом завершення перебігу тривалості строку є набрання судовим рішенням законної сили та звернення його до виконання.

Ключові слова: *обвинувачення, розумні строки, складність справи, поведінка заявника та компетентних органів, важливість справи для заявника.*

REASONABLE TIME OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Oleksandr BOYKO,
Judge of the Holosiivskyi District Court of Kyiv,
Postgraduate Student of the Department of Criminal Process of the National Academy of Internal Affairs

The provisions of the criminal procedure legislation and precedent practice of the European Court of Human Rights on the rules for calculating and determining the criteria of reasonableness of time, as a guarantee of achieving the objectives of criminal proceedings are analyzed.

It is established that the validity of the duration of the proceedings should be assessed taking into account the specific circumstances of the case and the following criteria developed in practice: the complexity of the case, the conduct of the applicant and competent authorities, the importance of the case for the applicant. The term is calculated from the time when a person acquires the status of a suspect, or from the moment of committing other actions that cause a significant impact on the position of the suspect. The moment of finishing of the term is the entry into force of the court decision and its recourse to execution.

Keywords: *accusation, reasonable time, complexity of the case, conduct of the applicant and competent authorities, importance of the case for the applicant.*

TERMENE REZONABILE PENTRU PROCEDURILE PENALE ÎN JURISPRUDENȚA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

Sunt analizate dispozițiile legislației privind procedura penală și a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la normele de calcul și determinare a criteriilor rezonabilității timpului, ca garanție a atingerii obiectivelor procesului penal.

S-a stabilit că validitatea duratei procedurii trebuie evaluată ținând cont de circumstanțele specifice ale cauzei și de următoarele criterii dezvoltate în practică: complexitatea cazului, comportamentul solicitantului și al autorităților competente, importanța cazului pentru solicitant. Termenul este calculat din momentul în care o persoană dobândește statutul de suspect sau din momentul săvârșirii altor acțiuni care provoacă un impact semnificativ asupra poziției suspectului. Momentul încheierii termenului este intrarea în vigoare a hotărârii judecătorești și cererea de executare a acesteia.

Cuvinte-cheie: *taxe, timp rezonabil, complexitatea cazului, conduita solicitantului și a autorităților competente, importanța cazului pentru solicitant.*

Постановка проблеми. Забезпечення швидкого розслідування і судового розгляду є одним із завдань кримінального провадження, яке визначене у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. І це справедливо, адже будь яка особа, яка потрапляє в орбіту кримінального судочинства, має бажання якомога швидше вирішити цю проблему. В рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) наголошується, що право на розгляд справи

упродовж розумного строку має на меті забезпечити, щоб обвинувачений не залишався занадто довго під тягарем обвинувачення, обґрунтованість якого має бути доведена (Карт проти Туреччини [ВП] 2009 року п. 68) [1]. Зокрема, у справі «Іванов проти України» 2006 року зазначено, що ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) в кримінальному провадженні застосовується, щоб особа, яку звинувачено, не залишатись тривалий час у стані невизначеності щодо своєї долі (п. 71) [2].

Втім, швидкість не повинна впливати на повноту кримінального провадження. Адже завданням кримінального процесу також є всебічність та повнота встановлення всіх обставин кримінального провадження.. А поверхневе і поспішне розслідування та судовий розгляд цілком обґрунтовано викликають сумніви у можливості досягнення справедливості судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми розумних строків кримінального провадження присвятили свої праці такі вчені: О.А. Банчук, Л.В. Дробчак, С.О. Заїка, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, В.В. Михайленко, О.Б. Прокопенко, С. І. Перепелиця, О.С. Ткачук, Е.Л. Трегубов. Втім, додаткової уваги потребує дослідження порядку обчислення та характеристики критеріїв розумності строків в контексті положень національного законодавства та прецедентної практики ЄСПЛ.

Метою статті є аналіз положень кримінального процесуального законодавства та практики ЄСПЛ щодо правил обчислення та визначення критеріїв розумності строків розгляду справи.

Виклад основного матеріалу. Так, у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ визначено, що «Кожен має право на ... розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом, ... який ... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [3].

Вимога «розумності строків» вперше була закріплена у КПК України 2012 року у статтях 21 та 28 в контексті засад кримінального провадження. Так, у ч. 1 ст. 21 КПК України фактично продубльовано вимоги ст. 6 ЄКПЛ та закріплено, що кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. А в ст. 28 КПК України розкривається зміст «розумних строків» як засади кримінального процесу та вказано, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки (ч. 1 ст. 28 КПК України) [4].

В цій же нормі міститься законодавча дефініція терміну «розумний строк» та вказано, що «розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень» [4]. У Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ таке визначення доповнюється фразою «… та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту» (п. 3) [5].

Науковці також розробляли тлумачення терміну «розумний строк». Зокрема, на думку С.І. Перепелиці та Л.В. Дробчак «під розумним строком доцільно розуміти найкоротший строк розгляду і вирішення кримінальної справи, проведення процесуальної дії або винесення процесуального рішення, який достатній для надання своєчасного судового захисту порушених прав, свобод і інтересів, досягнення мети процесуальної дії та взагалі завдань кримінального провадження» [6, с.181].

Втім, сам термін «розумні строки» є оціночним, тобто таким, що визначається у кожному конкретному випадку з огляду на сукупність усіх обставин вчинення і розслідування злочину (злочинів) [7]. Це обумовлено тим, що не можливо визначити конкретний, точний, однаковий для всіх кримінальних проваджень цифровий проміжок часу. Адже кримінальні провадження суттєво різняться одне від одного: мають різну кількість епізодів протиправних діянь, потерпілих, відрізняються способами збирання доказів, необхідністю проведення різних за складністю експертних досліджень, поведінкою учасників, кількістю інстанцій та іншими факторами, які впливають на його тривалість.

Разом з цим, уніфікованому розумінню терміну «розумний строк» сприяє практика ЄСПЛ, де він отримав досить широке тлумачення у судових прецедентах. Це обумовлено «популярністю» скарг до ЄСПЛ саме щодо тривалості розгляду справ національними судами. Зокрема, в період з 1959 по 2019 роки ЄСПЛ було ухвалено 1383 рішень щодо України, де було визнано порушення хоча б однієї статті ЄКПЛ. При цьому, в 429 рішеннях констатовано недотримання саме вимоги розумності строку розгляду справи [8].

При визначенні того, чи була тривалість розгляду справи розумною, ЄСПЛ з'ясовує такі два питання: 1) який період слід оцінювати (правила визначення моменту початку відліку строку та його закінчення); 2) чи відповідає цей період вимозі розумності в контексті положень п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

У ст. 21 КПК України йдеться про право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки. З цієї фрази досить складно зробити висновок щодо моменту початку відліку розумного строку. На відміну від цього, в п. 1 ст. 6 ЄКПЛ вказано, що кожен має право на справедливий розгляд його справи упродовж розумного строку судом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [3]. А тому, в прецедентній практиці ЄСПЛ перебіг строку розгляду справи розпочинається з дня, коли особі було пред'явлене обвинувачення (Неймайстер проти Австрії 1968 року п. 18) [9].

При цьому, в цілях п. 1 ст. 6 ЄКПЛ термін «обвинувачення» тлумачиться в його автономному та фактичному значенні – як офіційне повідомлення особи компетентним органом влади про обвинувачення його у вчиненні злочину (Девір проти Бельгії 1980 року п. 46; Паскал проти України 2011 року п. 53) [10; 11].

Враховуючи положення КПК України, можна стверджувати, що розумний строк починає обраховуватися з моменту, коли особа набуває статусу підозрюваного. Адже саме цей момент є офіційним повідомленням особі про те, що вона підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваний – це особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [4].

Втім, прецедентна практика ЄСПЛ виробила більш ширший підхід до визначення часу, з якого починається відлік моменту висунення обвинувачення, – сюди включається арешт, початок розслідування, повідомлення про кримінальне переслідування, й інші дії, що мають на увазі схожі твердження і істотно впливають на становище підозрюваного [5].

Варто зауважити, що практика ЄСПЛ застосовує широкий сутнісний підхід до тлумачення терміну «обвинувачення». Зокрема, у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» 2011 року зазначено, що момент, з якого ст. 6 починає застосовуватись до «кримінальних» питань, залежить від обставин справи. Провідне місце, яке займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд, спонукає Суд віддавати перевагу «сутнісній», а не «формальній» концепції «обвинувачення», про яке йдеться у п. 1 ст. 6 (п. 253) [12]. Так у справі «Меріт проти України» 2004 року вказано, що «обвинувачення» відповідно до положень п. 1 ст. 6 може відповідати критерію, що ситуація особи суттєво погіршилась (п. 70) [13].

Цим пояснюється той факт, що ЄСПЛ в окремих випадках переносить початок відліку тривалості строку на більш ранні етапи кримінального провадження за умови, що цей момент відповідає критерію – значного впливу на становище підозрюваного. Зокрема, у рішенні в справі «Калейя проти Латвії» 2017 року Суд дійшов висновку, що тривалість строку слід відраховувати від моменту допиту заявника як свідка. Адже цей допит стосувався його участі в різних епізодах кримінального правопорушення (п. 40) [14].

А у справі «Рінгейзен проти Австрії» 1971 року Суд визначив, що розумний строк слід обраховувати з моменту початку досудового розслідування. В цьому випадку відбувалося розслідування двох взаємопов'язаних фактів. Але прокурор, з врахуванням певної процесуальної доцільності, тривалий час не повідомляв обвинувачення по другому відомому йому факту (п.110) [15].

Таким чином, відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ відлік тривалості строків, в контексті з'ясування їх відповідності критерію «розумності», обраховується: за загальним правилом – з часу, коли особі повідомлено про підозру, чи з моменту затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; а у випадках істотного впливу на становище підозрюваного – з більш ранніх етапів кримінального провадження (з моменту допиту запідозреного свідка, з початку досудового розслідування)

Визначення моменту закінчення обрахунку тривалості строку для з'ясування його відповідності критерію «розумності» також має різні підходи. За загальним правилом період, який оцінюється на відповідність критерію розумності строку судового розгляду, стосується провадження в цілому. Зокрема, у Листі Верховного Суду України вказано, що «період розгляду кримінальної справи не ділиться на стадії досудового слідства та судового розгляду й аналізується з точки зору його розумності в цілому» [16].

Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ перебіг строків припиняється, коли приймається остаточне рішення у справі з врахуванням його оскарження в апеляційній та касаційній інстанції («Кьоніг проти Німеччини» 1978 рік, п. 98) [17]. Зокрема, у рішенні в справі «Меріт проти України» 2004 року вказано, що період, передбачений

п. 1 ст. 6 Конвенції, включає все провадження у справі, у тому числі процес апеляції (п. 70) [13].

Остаточне рішення у кримінальному провадженні – це не лише вирок. Адже кримінальне провадження може закінчуватися і рішенням про його закриття відповідно до положень, визначених в статтях 284, 417 КПК України. Так, в рішенні у справі «Федько проти України» 2008 року Суд повторює, що період, який має братись до уваги при визначенні тривалості кримінального провадження, закінчується також днем припинення провадження (п. 22). [18]. При цьому, кримінальне провадження може бути закрито в цілому чи щодо конкретної особи [5].

Втім, до періоду, який оцінюється на відповідність «розумності строку», у прецедентній практиці ЄСПЛ в окремих випадках відносяться також і виконання судового рішення. Так, у рішенні в справі «Асанідзе проти Грузії [ВП]» 2004 року ЄСПЛ відмічає, що виконання вироку, винесеного будь-яким судом, слід розглядати як невід'ємну частину судового розгляду для цілей ст. 6 (п. 181). Адже гарантії, передбачені ст. 6 Конвенції, були б ілюзорними, якби національна правова система дозволила, щоб виправдувальний вирок, який є остаточним і обов'язковим судовим рішенням, залишався б невиконаним на шкоду виправданій особі. Кримінальне провадження є цілісним, і захист, передбачений ст. 6, не припиняється рішенням про виправдання (п. 182). Якщо державна адміністрація відмовиться виконувати виправдувальний вирок щодо особи (не буде його виконувати чи зволікатиме з виконанням), то гарантії ст. 6, якими обвинувачений користувався під час судового розгляду, стають частково примарними (п. 183) [19].

У Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ також зазначається, що виконання судового рішення є складовою частиною судового розгляду, завершальною стадією судового провадження. У зв'язку із цим, під час розгляду питань про відстрочку, розстрочку, зміну чи встановлення способу і порядку виконання рішення, а також під час розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби судам необхідно дотримуватися вимог ЄКПЛ щодо виконання судового рішення упродовж розумного строку (п. 1) [5].

Таким чином, моментом завершення перебігу тривалості строку, який слід оцінювати на відповідність вимозі розумності, в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та ч. 1 ст. 21 КПК України, є набрання судовим рішенням законної сили та звернення його до виконання.

Прецедентною практикою ЄСПЛ вироблені критерії оцінювання розумності строку розгляду справи, які є спільними для всіх категорій справ (цивільних, господарських, адміністративних чи кримінальних) [16]. Так, ЄСПЛ постійно наголошує, що обґрунтованість тривалості провадження має оцінюватися з урахуванням конкретних обставин справи та напрацьованих практикою таких критеріїв: складність справи, поведінка заявника та компетентних органів (рішення у справах «Вергельський проти України» 2009 року (п. 116), «Федько проти України» 2008 року (п. 24)).

Очевидно, що з врахуванням практики ЄСПЛ законодавець у ч. 3 ст. 28 КПК України закріпив наступні критерії визначення розумності строків кримінального провадження: 1) складність кримінального провадження; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. У цій нормі фактично дублюються положення рішень ЄСПЛ щодо критеріїв оцінювання розумності строків судового розгляду.

Складність кримінального провадження, що впливає на його тривалість, обумовлюється як фактичними обставинами справи, так і різними правовими аспектами, пов'язаними зі справою опосередковано [20, с. 95]. Так, відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України складність кримінального провадження визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо [4].

Це лише орієнтовний перелік фактів, які потрібно враховувати при визначенні складності кримінального провадження, що впливає на його тривалість. Складність кримінального провадження визначається також з урахуванням кількості потерпілих, свідків; правової кваліфікації кримінального правопорушення; наявності на момент початку досудового розслідування відомостей щодо конкретної особи, яка ймовірно вчинила кримінальне правопорушення; характеру обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; меж доказування; обсягу матеріалів досудових розслідувань, що об'єднані в одному провадженні; необхідності призначення експертиз, їх складності; обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для всебічного та повного дослідження обставин кримінального правопорушення; необхідності отримання міжнародної

допомоги в рамках кримінального провадження тощо [5]. Зокрема, у справі «Неймайстер проти Австрії» 1968 року Суд визнав складність провадження у зв'язку з тим, що протиправні транзакції мали відгалуження у різних країнах, що зумовило потребу залучення Інтерполу та застосування міжнародної правової допомоги, окрім цього, в справі брало участь 22-і особи, деякі з них знаходилися за кордоном (п. 20) [9].

Варто звернути увагу на положення Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ де вказано, що з урахуванням практики ЄСПЛ «критеріями розумних строків у цивільних справах є: правова та фактична складність справи» [5]. Вважаємо, що аналогічний підхід слід використовувати і під час характеристики складності і кримінальних проваджень. Адже критерії оцінювання розумності строку, вироблені прецедентною практикою ЄСПЛ, є спільними для всіх категорій справ. Окрім того, ЄСПЛ і у кримінальних також справах виокремлює правову та фактичну складність. Так, у справі «Беньямінсон проти України» 2007 року Суд зауважує, що стадія попереднього слідства тривала більше чотирьох років. Беручи до уваги той факт, що справа не була складною з точки зору права і фактів, такий період часу виявляється надмірним (п.п. 104, 106) [21].

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо обставини, які враховуються при визначенні складності кримінального провадження, що впливає на його строк, поділяти на такі дві групи: 1) обставини, що стосуються кількісних (фактичних) характеристик (кількість учасників кримінального провадження, фактів правопорушень, обсяг доказів, що необхідно зібрати); 2) обставини процедурного (правового) характеру (вступ у процес нових учасників, проведення процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва).

Хоча складністю справи і можна виправдати тривалість судового розгляду, проте це не є абсолютним критерієм виправдання довготривалих процедур. Так, ЄСПЛ звертає увагу на те, що хоча справа може бути і достатньо складною, але не можна розглядати окремі періоди стагнації провадження як розумні. Зокрема, у справі «Аділетта та інші проти Італії» 1991 року вказано, що провадження тривало тринадцять років і п'ять місяців, враховуючи затримку п'ять років між переданням справи слідчому судді і допитом обвинувачених і свідків (яка не була пояснена владою), а також затримку один рік і дев'ять місяців між поверненням справи слідчому судді і новим направленням до суду (п. 17) [22].

Поведінка учасників кримінального провадження також впливає на тривалість досудового розслідування та судового розгляду. Досить часто до затягування кримінального провадження вдається сторона захисту. Адже, затягуючи тривалість досудового розслідування чи судового розгляду, підозрюваний, обвинувачений, їх захисники намагаються отримати певні процесуальні переваги – закінчення строків тримання під вартою чи строків досудового розслідування, отримання можливості сфальсифікувати докази, вплинути на свідків тощо.

Така поведінка учасників кримінального провадження в теорії кримінального процесу називається зловживанням процесуальними правами. Тому в правозастосовній практиці постає питання: як відрізнити легальні форми реалізації процесуальних прав від їх зловживання з метою затягування строків кримінального провадження.

Практика ЄСПЛ виробила загальні правила оцінювання поведінки учасників кримінального провадження. Так, у справі «Еклє проти Німеччини» 1982 року вказано, що ст. 6 не вимагає від заявників активної співпраці з судовими органами. Не можна також звинувачувати заявників у тому, що вони повною мірою використали засоби правового захисту, передбачені національним законодавством. Разом з цим, в рішенні наголошується, що поведінка заявників є об'єктивним фактом, який не можна відносити на рахунок держави-відповідача і який слід брати до уваги при з'ясуванні питання, чи перевищено в цьому випадку тривалість розумного строку судового розгляду. Справа «Еклє проти Німеччини» розглядалася 17 років і 3 тижні (1 січня 1961 – 23 січня 1978). При цьому, заявники систематично зверталися з заявами про відвід суддів, і деякі з цих дій можна інтерпретувати як ілюстрування політики навмисних перешкод (п. 82) [23].

Поведінка учасників кримінального провадження, яка впливає на його тривалість, може полягати у зловживанні правом на звернення з клопотаннями як щодо необґрунтованих відводів, так і щодо збирання доказів. Так, у справі «І.А. проти Франції» 1998 року Суд визнав, що тривалі строки були обумовлені поведінкою заявника, який навмисно чекав моменту повідомлення про передачу справи до суду і лише після цього подав клопотання про проведення численних додаткових слідчих дій (п. 121) [24]. А у справі «Чірікоста та Віола проти Італії» ЄСПЛ визнав виправданим 15-річний строк розгляду, оскільки самі заявники 17 разів зверталися з проханням про відкладання процесу і не заперечували проти 6 перенесень роз-

гляду, здійснених на підставі заяви іншої сторони у справі [25].

Разом з цим, у справі «Луговий проти України» 2008 року Суд зазначає що хоча заявник у певній мірі вплинув на затримку розгляду обвинувачень проти нього, зокрема тим, що заявляв клопотання про відкладення засідань та подав касаційну скаргу майже через шість місяців, проте поведінка заявника не може пояснити загальну тривалість провадження у цій справі (пункти 34, 35) [26]

Відповідно до правил, вироблених ЄСПЛ, використання усіх передбачених законодавством засобів оскарження не слід тлумачити як затягування провадження. Зокрема, у справі «Карнаушенко проти України» 2006 року вказано, що не можна звинувачувати за використання засобів, доступних за національним законодавством, з метою захисту власних інтересів (п. 53) [27].

Таким чином, при оцінці впливу поведінки заявника на тривалість провадження ЄСПЛ притримуватися таких правил: держава не відповідає за тривалі процедури кримінального провадження, обумовлені його поведінкою чи зловживанням процесуальними правами; підозрюваний, обвинувачений не зобов'язаний активно співпрацювати з судовими органами; не є затягуванням строків кримінального провадження використання всіх засобів правового захисту.

Аналогічно як і у вищенаведеному критерії, поведінка осіб, які здійснюють кримінальне провадження, може зумовлювати невиправдане затягування процесуальних строків. В більшості рішень ЄСПЛ щодо України визнано, що саме несумлінна поведінка органів влади зумовлює недотримання розумних строків кримінального провадження. Так, у справі «Беньямінсон проти України» 2007 року Суд зауважує, що стадія попереднього слідства тривала більше чотирьох років при тому, що були тривалі періоди, під час яких виявляється відсутність слідчих дій. Постійне передавання справи новим слідчим, які мали ознайомлюватися з матеріалами, було основною причиною, що призвела до затримки (пункти 104, 106) [21].

При оцінці способу здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень, слід враховувати послідовність та своєчасність здійснення процесуальних дій; наявність періодів бездіяльності, причини якої мають з'ясовуватись у кожному конкретному провадженні; своєчасність повідомлення особи про підозру; обґрунтованість відкладення та зупинення кримінального провадження; своєчасність призначення кримінального провадження до судового розгляду; встановлення випадків призначення судових засідань із великими інтервалами чи зволікання з переданням кримінального провадження з одного суду до іншого; проведення судових засідань у призначений час; дотримання строків постановлення суддею мотивованої ухвали чи вироку і направлення копій процесуальних рішень учасникам судового провадження; повноту здійснення суддею контролю за виконанням працівниками суду своїх службових обов'язків, у тому числі щодо повідомлення учасників кримінального провадження про час та місце судового засідання; повноту та своєчасність вжиття слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом заходів забезпечення кримінального провадження та інших заходів, спрямованих на недопущення недобросовісної поведінки учасників кримінального провадження; характер та ефективність дій, спрямованих на прискорення кримінального провадження тощо (п. 4 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 № 11) [5].

В окремих випадках розгляд справ відкладається у зв'язку з неявкою на виклик потерпілих чи свідків. Втім, ЄСПЛ оцінює це як неспроможність органів влади вжити заходів для того, щоб забезпечити присутність цих учасників кримінального провадження та відмічає, що обов'язок оперативно здійснювати правосуддя покладається, в першу чергу, на компетентні органи (справа «Беньямінсон проти України» 2007 року п. 105) [21].

Досить часто проблема дотримання розумних строків обумовлена питаннями організаційного характеру – неукомплектованість штатів, недофінансування. Втім ЄСПЛ зазначає, що ЄКПЛ покладає на держави-учасниці обов'язок організувати свою судову систему таким чином, щоб дозволяти судам діяти відповідно до вимог п. 1 ст. 6 включаючи розгляд впродовж розумного строку («Павлюлінець проти України» 2005 року, п. 50) [28].

Отже, організаційні недоліки системи (досудового розслідування чи судового розгляду), неспроможність забезпечити участь належних суб'єктів провадження, завантаженість судів не є виправданням влади при недотриманні вимоги розумності строків кримінального провадження.

Серед критеріїв визначення розумності строків кримінального провадження окремі вчені також виділяють «важливість справи для заявника» (О.А. Банчук, О.П. Кучинська) [29; 30, с. 46]. Втім, досить поширеною серед науковців є думка, що важливість предмету спору для заявника – це критерій для визначення розумності строку у цивільних справах, а не кримінальних [31, с. 196].

Проте, аналіз практики ЄСПЛ дозволяє стверджувати, що при оцінці розумності тривалості розгляду кримінальних проваджень Суд також враховує «важливість справи для заявника». Так, в рішеннях у справі «Іванов проти України» 2006 року (п. 62), «Беньямінсон проти України» 2007 року (п.101) Суд нагадує, що, оцінюючи розумність тривалості проваджень у справі, потрібно брати до уваги особливі обставини справи та критерії, викладені в практиці Суду, зокрема складність справи, поведінку заявника та відповідних органів, а також важливість справи для заявника [2; 32]. Тобто, тут ЄСПЛ виділяє не три, а чотири критерії визначення розумності строків кримінального провадження, доповнюючи вищевказаний перелік «важливістю справи для заявника».

Зокрема, у справі «Іванов проти України», де тривалість провадження становила більше одинадцяти років, Суд вважає, що справа була дуже важливою для заявника, оскільки він страждав від почуття невизначеності свого майбутнього, зважаючи на те, що ризикував бути ув'язненим та перебував під застосуванням підписки про невиїзд (п. 71) [2].

О.А. Банчук також зауважує, що характеристика впливу часу розгляду справи на становище особи має місце у кримінальних справах, коли особа перебуває під вартою [29]. Так, в рішеннях у справах «Тодоров проти України» 2012 року (п. 90) та «Паскал проти України» 2011 року (п. 58) зазначено, що протягом усього кримінального провадження заявник тримався під вартою, що вимагало від державних органів, які розглядали справу, особливої сумлінності у здійсненні правосуддя без затримок [32; 11].

До випадків, коли розгляд справи має здійснюватися невідкладно і розглядатися в суді першочергово відносяться і кримінальні провадження щодо неповнолітньої особи [5]. Про це свідчить і положення ч. 4 ст. 28 КПК України, де вказано, що кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово [4].

Отже, аналіз практики ЄСПЛ дозволяє стверджувати, що «важливість справи для заявника» є одним із критеріїв оцінки розумності строків. А тому пропонуємо ч. 3 ст. 28 КПК України, де закріплені критерії визначення розумності строків кримінального провадження, доповнити пунктом 4 наступного змісту: «важливість впливу часу на становище підозрюваного, обвинуваченого».

Висновки. Обґрунтованість тривалості кримінального провадження має оцінюватися з урахуванням конкретних обставин справи та напрацьованих практикою ЄСПЛ таких критеріїв: складність справи, поведінка заявника та компетентних органів, важливість справи для заявника. Строк обраховується з часу, коли особа набуває статусу підозрюваного, чи з моменту вчинення інших дій, які спричиняють істотний вплив на становище підозрюваного. Моментом завершення перебігу тривалості строку є набрання судовим рішенням законної сили та звернення його до виконання.

Список використаної літератури

1. Справа «Kart v. Turkey». (Заява № 8917/05): рішення Європейського суду з прав людини від 3 груд. 2009 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96007

2. Справа «Іванов проти України». (Заява № 15007/02): рішення Європейського суду з прав людини від 7 груд. 2006 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_136

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята 4 лист. 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775.

5. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: постан. Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14

6. Перепелиця С. І., Дробчак Л. В. Окремі аспекти дотримання «розумних строків» в кримінальному провадженні. Форум права. 2017. № 4. С. 177–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_4_30

7. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) : рішення Конституційного Суду України від 30 січ. 2003 р. № 1-12/2003. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03

8. Violations by Article and by State. URL. https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2019_ENG.pdf

9. Справа «Neumeister v. Austria». (Заява № 1936/63): рішення Європейського суду з прав людини від 27 черв. 1968 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57544

10. Справа «Deweer v. Belgium». (Заява №. 6903/75):

рішення Європейського суду з прав людини від 27 лют. 1980 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469

11. Справа «Паскал проти України». (Заява № 24652/04): рішення Європейського суду з прав людини від 15 верес. 2011 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_736

12. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України». (Заява № 42310/04): рішення Європейського суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683

13. Справа «Меріт проти України». (Заява № 66561/01): рішення Європейського суду з прав людини від 30 берез. 2004 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110

14. Справа «Kalēja v. Latvia». (Заява № 22059/08) : рішення Європейського суду з прав людини від 5 жовт. 2017 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177344

15. Справа «Ringeisen v. Austria (Merits)». (Заява № 2614/65): рішення Європейського суду з прав людини від 16 лип. 1971 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57565

16. Лист Верховного Суду України «Щодо перевищення розумних строків розгляду справ» від 25 січ. 2006 р. № 1-5/45 Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_45700-06

17. Справа «König v. Germany». (Заява № 6232/73): рішення Європейського суду з прав людини від 28 черв. 1978 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57512

18. Справа «Федько проти України». (Заява № 17277/03): рішення Європейського суду з прав людини від 12 черв. 2008 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_600

19. Справа «Assanidze v. Georgia». (Заява № 71503/01): рішення Європейського суду з прав людини від 8 квіт. 2004 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61875

20. Кримінальний процес: підручник / [Ю. М. Грошевий та ін.]; за ред. акад. НАН України, засл. діяча науки і техніки України, д-ра юрид. наук, проф. В. Я. Тація [та ін.] ; Нац. ун-т !Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого!. Харків : Право, 2013. 823 с.

21. Справа «Беньямінсон проти України». (Заява № 31585/02): рішення Європейського суду з прав людини від 26 лип. 2007 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_283

22. Справа «Adiletta and others v. Italy»: рішення Європейського суду з прав людини від 24 січ. 1991 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57671

23. Справа «Eckle v. Germany» (Заява № 8130/78): рішення Європейського суду з прав людини від 15 лип. 1982 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476

24. Справа «I.A. v. FRANCE». (Заява № 1/1998/904/1116): рішення Європейського суду з прав людини від 23 верес. 1998 р. HUDOC. European Court of Human Rights. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58237

25. Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 - перше півріччя 2012 року від 01 черв. 2013 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-13

26. Справа «Луговий проти України». (Заява N 25821/02): рішення Європейського Суду з прав людини від 12 черв. 2008 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_481

27. Справа «Карнаушенко проти України». (Заява N 23853/02): рішення Європейського суду з прав людини від 30 лист. 2006 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_125

28. Справа «Павлюлінець проти України». (Заява N 70767/01): рішення Європейського Суду з прав людини від 6 верес. 2005 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_429

29. Банчук О. Розумний строк розгляду справи у суді: європейські стандарти та українські реалії. Адвокат. 2005. № 11 (62). С. 7-10.

30. Кучинська О. П. Розумні строки кримінального провадження – одна із гарантій справедливого судочинства. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 44–49.

31. Сиза Н.П. Система елементів права на справедливий суд. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2012. Вип. 20. Ч. 1. Том 4. С. 194–199.

32. Справа «Тодоров проти України». (Заява № 16717/05): рішення Європейського суду з прав людини від 12 січ. 2012 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/974_806

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА
БОЙКО Олександр Васильович,
суддя Голосіївського районного суду міста Києва, аспірант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR
BOYKO Oleksandr Vasylovych,
Judge of the Holosiivskyi District Court of Kyiv, Postgraduate Student of the Department of Criminal Process of the National Academy of Internal Affairs;
hokana@ukr.net